

Прикази Reviews Comptes rendus

Prikaz knjige *Univerzitet u Srbiji i društvena odgovornost*

Institut za filozofiju i društvenu teoriju i Institut za demokratski angažman jugoistočne Evrope, Beograd, 2021.

Dvadeset četvrtog septembra ove godine obeležava se tačno 160 godina od osnivanja Velike škole, direktnog pretходника Univerziteta u Beogradu. Kada je osnovana, Velika škola je imala svega tri odeljenja, odnosno tri fakulteta: *Filozofski*, *Tehnički* i *Pravni*. Danas, pak, Univerzitet u Beogradu čini 31 fakultet, koji nude više od 300 programa budućim studentima ove najstarije i najveće visokoobrazovne ustanove u Srbiji, koja tek jedan od mnoštva državnih i privatnih univerziteta u našoj zemlji. Bez ikakve sumnje, način rada univerziteta se promenio tokom vremena usled novih potreba društva i države, kao i samo visoko obrazovanje, prateći tokove vremena. Ali, dok je to tačno, ostaje otvoreno pitanje da li je u jeku svih promena koje je početak 21. veka doneo univerzitet ostao relevantna ustanova i da li je ispratio sve te promene, kako na globalnom, tako i na lokalnom nivou. „Koja je uloga univerziteta u Srbiji danas” je sasvim opravdano pitanje kako za struku, tako i za celo društvo, ali ujedno i pitanje kojim se naša akademska zajednica pozabavila pre nešto više od deset godina, kada je 2012. godine sprovedeno istraživanje *Centra za obrazovne politike* na ovu temu, u sklopu projekta *Univezitet u Srbiji i njegova društvena odgovornost*,

koji je finansirala *Fondacija za otvoreno društvo*. Istraživanje koje je 2021. godine ugledalo svetlo dana i u obliku istoimene knjige koju su objavili *Institut za filozofiju i društvenu teoriju* i *Institut za demokratski angažman jugoistočne Evrope*, a koju su priredili Gazela Pudar Draško i Aleksandar Pavlović.

Sama knjiga *Univezitet u Srbiji i njegova društvena odgovornost* je sačinjena od nekoliko istraživačkih radova napisanih od strane različitih istraživača uključenih u istraživački poduhvat, grupisanih u tri celine: uvodni deo, razmatranja zasnovana na kvalitativnom ispitivanju, i razmatranja zasnovanim na kvantitativnom istraživanju. Čak je i sam uvodni deo „slojevit”: u njemu možemo pročitati pojašnjenje važnosti ove publikacije koje iznose upravo Gazela Pudar Draško i Aleksandar Pavlović, pregled društvene odgovornosti univerziteta osam godina kasnije koji je sastavio celokupan istraživački tim, ali i osvrt na samo istraživanje osam godina kasnije Isidore Jarić, i samo uvodno poglavlje u kom se objašnjava sve vazano za studiju, od osvrta na kontekst univerziteta u društvu, do istraživačkih pitanja i strukture ove studije, koje potpisuju Jelena Branković, Jelena Kleut i Dušan Spasojević.

Kako saznajemo u njihovom uvodu, „u ovoj knjizi pokušaćemo da damo odgovor na pitanje kako ulogu i odgovornost univeziteta u društvu vide pojedinci unutar akademske zajednice u Srbiji, ali i van nje” (2021, 23–24). Samim tim, prva celina knjiga se bavi razvojem ideje i ulo-

ge univerziteta u društvu, kroz analizu i interpretaciju kvalitativnih podataka u okviru četiri dimenzije društvenog delanja univerziteta (društveno-strukturalnu, ekonomsku, kulturnu i političku), koje se posmatraju unutar tri različita metanarativa (tradicionalni, moderni i postmoderni), a koji su izloženi i obrađeni u poglavlju *Narativi i metanarativi o ideji univerziteta*:

analitički okvir Predraga Lažetića, nakon inicijalnog poglavlja o ovoj tematici *Narativ, diskurs i metanarativ: teorijsko-metodološka razmatranja* Nade Sekulić. Lažetić ujedno iznosi i praktičan presek svih ovih dimenzija koje egzistiraju paralelno, te i kako se one posmatraju iz pomenutih metanarativa (2021, 55–56):

Dimenzija	Metanarativ	Narativ
Društveno-strukturalna	<i>Tradicionalni</i>	Visoko obrazovanje dostupno najboljima, visoko obrazovanje namenjeno kreiranju društveno-političke elite, profesor kao nacionalna institucija velikog društvenog ugleda, akademski radnik kao pionir nacionalne nauke; elitno visoko obrazovanje
	Moderni	Univerzitet je instrument vertikalne mobilnosti i kao takav emancipator društva i facilitator meritokratije; masovno visoko obrazovanje
	Postmoderni	Univerzitet kao aktivni činilac društva znanja (društva visoko obrazovanih), smanjenje društvenih hijerarhija kroz dospunost znanja, povećan diverzitet studentske populacije i njihovih potreba; univerzalno visoko obrazovanje
Ekonomska	<i>Tradicionalni</i>	Država kao principijalni finansijer univerziteta, univerzitet kao institucija od nacionalnog značaja, obrazovanje činovnika zarad izgradnje nacionalne države
	Moderni	Obrazovanje tehničke elite – stručnjaka koji omogućavaju napredak društva i rast ekonomije, univerzitet – fabrika znanja, stručno obrazovanje za industrijsko društvo, obrazovanje radne snage, primenjena istraživanja
	Postmoderni	Preduzetnički univerzitet, univerzitet kao osnovni ali ne i jedini pogon ekonomije znanja, znanje kao roba, univerzitet više nema monopol u produkciji i širenju znanja
Kulturna	<i>Tradicionalni</i>	Univerzitet kao krucijalna institucija u izgradnji i očuvanju nacionalne kulture, univerzitet kao krucijalna institucija u izgradnji nacije i nacionalnih vrednosti. Univerzitet kao krucijalna institucija u očuvanju i promociji tradicionalnih vrednosti
	Moderni	Društvena avangarda, univerzitet kao inovator društva i kulture, kritički stav prema tradicionalnim vrednostima
	Postmoderni	Pluralitet kulturnih modela, visoko obrazovanje kao polje sukoba-susreta različitih kultura, univerzitet kao multikulturalna/internacionalna sredina, društvena anomija
Politička	<i>Tradicionalni</i>	Pakt sa državom koji podrazumeva slobodu naučnog rada i političku neutralnost, „kula od slonovače”
	Moderni	Univerzitet kao kritičar društva, akademska zajednica kao skup intelektualaca, promocija demokratskih vrednosti, obrazovanje aktivnih akademskih građana, intelektualac čije je šire društveno delovanje sastavni deo identiteta akademskog građanina, društveno relevantna istraživanja, sve u svrhu progressa
	Postmoderni	Politički relativizam, kriza svrhe

Ekonomsku dimenziju obrađuje Jelena Branković u poglavlju *Ekonomska relevantnost znanja: percepcija o ulozi univerziteta u ekonomskom razvoju Srbije*, društveno-strukturnu Isidora Jarić u istoimenom poglavlju (*Društveno-strukturna dimenzija*), političku Dušan Spasojević u poglavlju *Univerzitet i politika: od samoizolacije do kontrateže vlasti*, kulturnu Jelena Kleut u *Univerzitet kao činilac u sferi kulture*, dok se u poslednjem poglavlju ovog dela knjige, *Narativi o ideji univerziteta – osvrt na metod i analitički okvir*, Nada Sekulić osvrće na celokupan kvalitativni deo istraživanja. Sasvim očekivano, svako pomenuto poglavlje nudi uvide ne samo u datu dimenziju delovanja univerziteta u društvu, već i u probleme sa kojim se univerzitet i njegovi zaposleni suočavaju. Tako, na primer, Jelena Branković ukazuje na problem profesionalne relevantnosti nastavnih programa na univerzitetima koji ne pripremaju studente za budući posao, što naglašava jedan od ispitanika, dok Dušan Spasojević zaključuje svoje poglavlje rečima „bez obzira na razlike u razumevanju uloge, ispitanici smatraju da univerzitet kao kolektivni akter, ali i nastavnici i studenti pojedinačno, ne ostvaruju svoje predviđene društvene uloge” (2021, 125), pored mnogi drugih vrednih zaključaka i problema koje iznose ovi i drugi autori, poput nepotizma, korupcije, feudalizacije i nedovoljne saradnje među profesorima i celim katedrama koje spominje Jelena Kleut.

Kako saznajemo na osnovu prvog priloga, da bi se došlo do pomenutih uvida, sprovedeno je čak 106 intervjuva, od kojih je čak 87 sa predstavnicima akademske zajednice, koji dolaze sa pet državnih i jednog privatnog univerziteta, a među njima su bili zastupljeni svi od rektora i dekana, preko profesora i asistenata/saradnika,

sve do studentskih predstavnika. Ovako sveobuhvatan i veliki uzorak nudi odličnu osnovu, ali ona je dodatno potkrepljena kvantitativnim istraživanjem koje je obrađeno u drugom delu knjige, u poglavlju Ivane Živadinović *Akademska zajednica u Srbiji u prvoj deceniji 2000-ih godina i njen stručni i društveni angažman – kvantitativni podaci*. Kako Živadinović sama navodi, „u kvantitativnom delu istraživanja (...) prikupljeni su i tumačeni podaci u cilju identifikacije osnovnih karakteristika akademske zajednice u Srbiji, karakteristika i vrsta njenog angažmana i otkrivanja uzročnih veza između uslova i pojava koji mogu uticati na taj angažman. Za razliku od kvalitativnog dela istraživanja koji u svom fokusu ima sagledavanje stavova i percepcija akademske zajednice i narativa o ideji univerziteta prisutnih u razgovorima sa pojedinim članovima akademske zajednice u Srbiji, ovaj deo studije je više usmeren na dobijanje odgovora na pitanja gde se pozicionira društveni angažman u odnosu na druge vrste angažmana akademske zajednice, komparaciju dobijenih podataka sa podacima sličnih studija, rangiranje, kao i utvrđivanje povezanosti pojava u ispitivanoj populaciji” (2021, 157–158).

Ova studija je imala 646 ispitanika, sa pomenutih 6 univerziteta, koji su u tom trenutku radili kao istraživači/naučnici, saradnici/nastavnici i profesori nižih i viših zvanja, iz domena društveno-humanističkih nauka i umetnosti, medicinskih nauka, perioldno-matematičkih nauka, i tehničko-tehnoloških nauka (2021, 165). Kao deo studije, praćeno je sve od polne strukture, socio-ekonomskog porekla ispitanika, obrazovne strukture (srednjih škola koje su završili), akademske mobilnosti, do ocena važnosti pojedinačnih vrsta profesionalnog i društvenog anga-

žmana, kao i samog angažmana u struci i van nje (2021, 167–199), čime je omogućen detaljan uvid u pomenutu temu. A, pomalo očekivano, studija je isto ukazala na brojne probleme, koje donekle očekuju mnogi koji su imali susreta sa akademskog zajednicom, poput toga da „pripadnici akademske zajednice u Srbiji zajedno sa kolegama iz Italije su u najmanjem procentu završili osnovne studije izvan zemlje u kojoj su trenutno zaposleni, dok na nivou master i doktorskih studija imaju najmanju mobilnost u odnosu na ostale zemlje” ili nepoklapanja između uvažavanja važnosti angažovanja i delovanja. Tako, na primer, pisanje aktivističkih članaka za novine 33,9% ispitanika ocenjuje kao delimično važno dok 10,2% ocenjuje kao veoma važno, ali 85,8% ispitanika priznaje da to nikada ne radi, gostovanje na radio ili TV programima 39,8% ocenjuje kao delimično važno dok 16,8% kao veoma važno, ali 77,3% to nikada ne radi, premda ovakvi podaci nisu neočekivani budući da je studija ujedno pokazala da „polovina pripadnika akademske zajednice, preciznije 50,2%, ne prati dešavanja koja su vezana za sferu političkog” (2021, 175–189). Imajući to na umu, nimalo ne iznenađuje ni ocena Ivane Živadinović, „nameće se utisak da je danas onih pripadnika akademske zajednice koji su upravo sa svojih akademskih pozicija bili glasni u kritici postojećeg stanja bilo u političkom, idejnom pa ideološkom kontekstu, manje nego nekada” (2021, 199).

Sama knjiga nema svoj zaključak. Teško da je i moguće objediniti sve izneseno od strane autora u jedan jedinstveni zaključak, ali, čitajući knjigu, odaje se utisak ni da nema mesta zaključku. Razlog za to je jednostavan – vremenska distanca.

Studija je sprovedena sada već davne 2012. godine, dok je knjiga objavljena

2021. Svi smo svesni ogromnih političkih i društvenih promena koje su se desile u ovom periodu, kao i brojnih dešavanja i afera. Svesni su i autori, čak i navode slučajeve poput „kupljenih diploma” funkcionera, te i afere oko nepostojeće diplome Nebojše Stefanovića i plagijata Siniše Malog (Jarić 2021, 20–21), od kojih neke, poput afere sa plagijatom Malog, čak ni danas nemaju epilog. Pored toga, tokom decenije koja je protekla od sprovođenja studije mnogi pripadnici akademske zajednice su otišli u penziju, dok su drugi počeli da rade i izgradili čitave karijere. A, naravno, sve pomenuto je bez ulaženja u šire probleme sa kojim se visoko obrazovanje i univerziteti na globalnom nivou suočavaju, poput krize visokog obrazovanja u koju postepeno ulazimo. Na posletku, 2023. godinu je uveliko obeležila revolucija izazvana veštačkom inteligencijom i alatima kao što su *ChatGPT* i *GPT-4*; čak i bez njih, koja je svrha univerziteta i visokog obrazovanja zasnovanom na memorisanju literature u vremenu gde je taj celokupan korpus dostupan svakom čoveku u svakom trenutku zahvaljujući internetu, a koja li je tek svrha ukoliko imamo na raspolaganju ovakve alatke? Podsetimo se samo, *ChatGPT* i *GPT-4* su tek početak revolucije veštačke inteligencije, ali su već početkom 2023. godine bili u stanju da polože pravosudni ispit i stručni ispit za doktore medicine koji polažu budući američki pravници i lekari, kao i najteže ispите na najprestižnijim fakultetima, dakle koja će biti svrha studija prava, medicine, i drugih oblasti kroz samo par godina ili par decenija, i kako bi visoko obrazovanje trebalo biti (re)organizovano usled ove najnovije tehnološke revolucije?

Jasno je da je društveno-politička situacija u Srbiji danas drastično drugačija u odnosu na period kada je studija sprovedena. Jasno je i da se pozicija koju uni-

verzitet zauzima u svetu već vekovima postepeno dovodi u pitanje, a dovodi se u pitanje i njegova uloga. Samim tim, opravdano je očekivati da bi jedna ovaka studija danas verovatno dala druge rezultate, što se može naslutiti i na osnovu rezultata studije. Na posletku, ispitivanje ovako značajnog broja pripadnika akademske zajednice je pokazalo da se stručni angažman visoko vrednuje i da, kako zaključuje Ivana Živadinović, „motive za društveni (ne)angažman pripadnika akademske zajednice možemo pre tražiti u okviru šireg društvenog konteksta nego u pojedinačnim varijablama koje referiraju na položaj pojedinaca koji pripadaju akademskom svetu” (2021, 199); ne samo da se „društveni kontekst” promenio, već usled brojnih afera oko plagijata i „kupljenih diploma”, direktnih prorežimskih napada na pojedine pripadnike zajednice, te i napada na sam integritet i autonomiju univerziteta i pojedinih institucija, poput *Univerziteta u Beogradu* i *Instituta za filozofiju i društvenu teoriju*, danas je društveni angažman članovima akademske zajednice daleko bliži stručnom angažmanu, jer se pripadnici ove zajednice moraju boriti da očuvaju autonomiju i integritet svojih matičnih ustanova i samog univerziteta. Pritom, mnogi od problema koji su uočeni kroz intervju, od nedostatka mobilnosti, preko postojanja „klanova” na fakultetima i katedrama, sve do

„vapaja za državom” koji spominje Jelena Branković (2021, 76), su uveliko prisutni danas, što je poznato svima koji su deo ili su u bliskom kontaktu sa akademskom zajednicom. I, upravo je zbog prisustva ovih problema više od decenije nakon istraživanja, kao i svih globalnih i lokalnih promena, preko potrebno sprovesti još jedno ovakvo istraživanje.

Ostali izvori

- Beta. 2020. „Institut za filozofiju podržalo preko 400 svetskih naučnika”. *Nova.rs* 23. maj 2020. <https://nova.rs/vesti/drustvo/institut-za-filozofiju-podrhalo-vise-od-400-svetskih-naucnika/>
- Savić, Danilo. 2021. „Upravni sud doneo odluku da se Siniši Malom vrati doktorat”. *Nova.rs* 21. mart 2023. <https://nova.rs/vesti/politika/upravni-sud-doneo-odluku-da-se-sinisi-malom-vrati-doktorat/>
- Varanasi, Lakshmi. 2023. “AI models like ChatGPT and GPT-4 are acing everything from the bar exam to AP Biology. Here’s a list of difficult exams both AI versions have passed”. *Insider* 25. jun 2023. <https://www.businessinsider.com/list-here-are-the-exams-chatgpt-has-passed-so-far-2023-1>

Miloš Todorović